

УДК 811.111(075.8)

Л. Г. Гладкоскок,
аспірант

(Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича)

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В ЛЕКСИЧНІЙ МІКРОСИСТЕМІ "СВІТЛИЙ" В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджуються парадигматичні відношення прикметників зі значенням "світлий" в англійській мові на основі аналізу тексту. На силу парадигматичних зв'язків указує показник коефіцієнта кореляції. Результати статистичного експерименту уточнюють дані, отримані за допомогою компонентного аналізу словникових дефініцій досліджуваної лексичної мікросистеми.

Парадигматичні відношення в лексиці привертала до себе увагу семасіологів ще в XIX столітті. Проте, оскільки семасіологія XIX століття займалася переважно історичним вивченням словникового складу мови, то й парадигматичні відношення в лексиці розглядалися лише в діахронічному аспекті: внаслідок таких парадигматичних (системних) зсувів відбулася зміна семантики слова. Так, ще у 1874 році німецький лінгвіст Фойгт (Voigt) показав (на матеріалі латинської мови), що зміна значення одного слова спричиняє зміну семантики інших слів [1: 134].

Проте лише з поширенням ідей структурної семантики, початок якої покладено відомою працею Й. Тріра [2], парадигматичні відношення в лексиці знову є центром уваги семасіологів. На початку 60-х років у радянському мовознавстві розпочато пошуки об'єктивних методів вивчення парадигматичних відношень в лексиці. Помітний внесок у розробку цих методів зроблено співробітниками Мінського університету під керівництвом А. Є. Супруна, а також московськими лінгвістами А. Я. Шайкевичем і В. А. Московичем.

Загалом, як показано в [3: 235-237], усі основні методи вивчення парадигматичних відношень в лексиці можна поділити на дві групи – методи, що базуються на аналізі словників (словникових дефініцій), і методи, в основі яких лежить аналіз тексту.

Перший метод найкраще представлено в праці Б. О. Плотникова "Дистрибутивно-статистичний аналіз лексичних значень" (1979). Автор виходить із того, що "якщо значення лексеми досліджуваної групи описано за допомогою іншої лексеми, що належить до цієї самої групи, то між цими лексемами існує семантичний зв'язок" [4: 47]. Кількість парадигматичних зв'язків для кожної лексичної одиниці встановлено шляхом підрахунку сумісного вживання лексем, що описують, і лексем, які описують, в усіх словникових статтях різних тлумачних словників. Так, наприклад, у ході аналізу 8 іменників російської мови ("мысль", "идея", "понятие", "ум", "разум", "сознание", "мышление", "мнение") в 5 тлумачних словниках російської мови Б. О. Плотников установив кількість зв'язків кожного з названих слів з рештою лексем, а потім, за допомогою кореляційного аналізу (використано рангову кореляцію), виявив силу зв'язку між усіма досліджуваними іменниками.

Другий метод, в основі якого лежить аналіз тексту, представлено в праці А. Я. Шайкевича [3]. Автор послуговується такою гіпотезою: слова, пов'язані за смыслом, повинні часто зустрічатися в тексті неподалік одне від одного і навпаки, слова, що часто зустрічаються поблизу в осмисленому тексті, пов'язані одне з одним за змістом [5: 15]. Для встановлення семантичних зв'язків між словами А. Я. Шайкевич використовує поетичний текст, в якому одиницею аналізу є не синтагма (словосполучення, в якому зустрічаємо досліджуване слово), а "інтервал тексту", який дорівнює одному віршованому рядку.

У наступні десятиріччя в радянському мовознавстві розроблено різні процедури виявлення парадигматичних відношень в лексиці на основі аналізу тексту або словникових дефініцій. Більшу частину досліджень, присвячених цій проблематиці, проведено в Чернівецькому університеті під керівництвом В. В. Левицького. Підсумок цих досліджень зроблено в книзі В. В. Левицького "Семасіологія" [3]. Експериментальним шляхом встановлено, що парадигматичні зв'язки, вивчені на основі тлумачних словників, відрізняються (іноді досить суттєво) від зв'язків, виявлених на основі аналізу тексту. Так, М. Д. Капатрук встановив, що найбільшу подібність між "словниковими" та "текстовими" зв'язками фіксуємо в тих випадках, коли в текстах беремо до уваги не лексичну сполучуваність слова (в моделі [слово] + [слово]), а його семантичну сполучуваність ([слово] + [підклас слів]) (див. [3: 240-241]).

Звідси випливає, що для встановлення парадигматичних зв'язків у лексичній мікросистемі необхідно:

а) піддавати аналізу достатньо великий обсяг тексту, з якого виписують фрагменти, що дорівнюють мінімум синтагмі, яка складається з досліджуваного прикметника та іменника;

б) розподілити весь корпус іменників, що становлять контекстуальні набори обраних прикметників, на семантичні підкласи;

в) укласти таблиці, в яких представлено частоти сумісного вживання кожного досліджуваного прикметника з кожним із виокремлених підкласів іменників;

г) обробити одержані дані за допомогою кореляційного аналізу;
 д) побудувати схему парадигматичних відношень між обраними словами та інтерпретувати цю схему.

Об'єктом нашого аналізу є лексична мікросистема зі значенням "світлий" в англійській мові. Цю лексико-семантичну групу інвентаризовано за допомогою компонентно-кватитативної методики на основі 15 тлумачних і синонімічних словників англійської мови. До складу групи входять такі іменники: *light, bright* (ядро групи), *pale, sunny, fair, blond* (центр), *pastel, clear, luminous* (периферія групи). Цей етап дослідження відображено в статті "Інвентаризація лексичної мікросистеми "світлий – темний" в англійській мові". Процедура, названу вище в пункті а), здійснено на основі текстів художньої прози англійською мовою загальним обсягом приблизно в 2,5 млн. слів. Із текстів шляхом суцільної вибірки вилучено 934 фрагменти (словосполучень і речень), що містять зазначені вище прикметники в сполученні з іменниками. Весь корпус виписаних контекстуальних партнерів (тобто іменників) розподілено на 20 семантичних підкласів: зовнішність людини, частини тіла, власні назви, одяг, предмети одягу тощо. Іменники, що не входять до жодного з виділених підкласів, віднесено до окремого підкласу (21) із назвою "інші". У такий спосіб завершено другий етап дослідження (див. пункт б).

На основі дібраних фрагментів тексту укладено таблицю (див. табл. 1), в якій представлено частоту сумісного вживання досліджуваних прикметників з 21 підкласом іменників.

Таблиця 1.

Сполучуваність ЛСГ прикметників із значенням *light* із підкласами іменників

Підкласи іменників	<i>light</i>	<i>pale</i>	<i>bright</i>	<i>sunny</i>	<i>blond</i>	<i>fair</i>	<i>luminous</i>	<i>clear</i>	<i>pastel</i>	Усього
1. Зовнішність людини; частини тіла	7	69	30	12	14	27	2	15	0	176
2. Власні назви	2	8	2	1	2	4	0	0	0	19
3. Одяг, предмети одягу	6	5	9	0	0	0	0	1	0	21
4. Почуття, емоції, психічний стан, характер	0	1	0	1	0	1	10	6	0	19
5. Органи чуття, ступінь розуміння й сприйняття	0	0	4	0	0	0	0	9	0	13
6. Соціальний статус людини, фах	3	3	0	0	1	0	0	1	0	8
7. Конкретні поняття, неживі предмети	3	9	36	4	2	1	3	13	2	73
8. Абстрактні поняття	3	1	2	1	0	2	6	35	1	51
9. Фауна	0	3	3	0	1	0	2	0	0	9
10. Флора	0	3	6	0	2	1	1	0	0	13
11. Природа, її явища, погода	5	17	21	3	0	1	2	14	0	63
12. Час, пори року, частини доби	4	2	20	12	0	0	0	9	0	47
13. Їжа, страви, напої	4	3	1	0	2	0	0	0	0	10
14. Манера висловлювання	0	0	1	0	0	0	0	10	0	11
15. Освітлення	0	5	29	1	0	0	1	28	0	64
16. Приміщення	5	2	3	0	0	0	0	5	0	15
17. Вогонь, повітря, вода, земля	1	0	11	1	0	0	0	15	0	28
18. Голос, звуки, сміх, кроки	2	0	7	0	0	0	0	17	0	26
19. Кольори	43	65	43	1	1	0	3	9	1	166
20. Людина (дружні, родинні стосунки, національність, раса тощо)	1	22	8	1	16	6	0	0	0	54
21. Інші поняття, явища	2	6	13	0	0	3	1	22	1	48
Усього	91	224	249	38	41	46	31	209	5	934

Із таблиці видно, що, наприклад, *light i bright* у багатьох випадках характеризуються збігом сполучуваності / несполучуваності з однаковими підкласами іменників. Так, обидва прикметника сполучаються з підкласами 1 [зовнішність людини, частини тіла], 2 [власні назви], 3 [одяг, предмети одягу], 7 [конкретні поняття, неживі предмети], 8 [абстракції життя], 11 [природа, її явища, погода], 12 [час, пори року, частини доби], 13 [їжа, страви, напої], 16 [приміщення], 17 [вогонь, повітря, вода, земля], 18 [голос, звуки, сміх, кроки], 19 [кольори], 20 [людина]. Обидва прикметники не знайдено в сполученні (в таблиці відзначено числами 0-1) з підкласом 14 [манера висловлювання]. Таким чином, з 20 підкласів для 15 помічаємо подібність сполучуваності *light i bright*. Для пари *light i blond* збіг сполучуваності спостерігаємо лише в 11 випадках. Проте різниця сполучувальних властивостей досліджуваних прикметників полягає не стільки в кількості підкласів, з якими можуть сполучатися прикметники, скільки в частоті вживання з цими підкласами. Так, частота сумісного вживання *light i bright* із підкласами 2, 3, 4 [почуття, емоції, психічний стан, характер], 8 та ін. майже однакова, а з підкласами 1, 7, 11, 12 ці частоти різко відрізняються. Урахувати не лише кількість підкласів, з якими сполучені два прикметники, а й частоту такого сполучення можна за допомогою спеціального статистичного прийому – кореляційного аналізу, який, як зазначено вище, застосовують у лінгвістиці (з аналогічною метою) ще з кінця 60-х років.

На відміну від Б. О. Плотнікова та В. А. Московича, які послуговувалися простішим, але менш точним методом (ранговою кореляцією), ми застосовуємо лінійну кореляцію (за допомогою спеціальної комп'ютерної програми). Результати проведеного аналізу висвітлено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Величини коефіцієнтів кореляції ЛСГ прикметників із значенням *light*

	<i>light</i>	<i>pale</i>	<i>bright</i>	<i>sunny</i>	<i>blond</i>	<i>fair</i>	<i>luminous</i>	<i>clear</i>	<i>pastel</i>
<i>light</i>	X	0,71	0,60	0,07	0,0004	0,02	0,11	-0,02	0,33
<i>pale</i>		X	0,68	0,46	0,58	0,69	0,10	0,02	0,17
<i>bright</i>			X	0,49	0,17	0,28	0,06	0,32	0,51
<i>sunny</i>				X	0,39	0,62	0,03	0,14	0,02
<i>blond</i>					X	0,76	-0,1	-0,19	-0,1
<i>fair</i>						X	0,06	0,10	-0,006
<i>luminous</i>							X	0,28	0,32
<i>clear</i>								X	0,40
<i>pastel</i>									X

Примітка. Жирним шрифтом позначено статистично значущі показники коефіцієнта кореляції

Оскільки кількість пар, підданих кореляції, у нашому статистичному експерименті дорівнює 21 (кількість підкласів іменників), то для табл. 2 число $df = 21 - 2 = 19$; статистично значущими коефіцієнтами є величини 0,43 ($P = 0,05$) і вище (при $P = 0,01$ коефіцієнт дорівнює 0,55). Отже, можна вважати, що слабкими зв'язками є ті, де величина коефіцієнта коливається в межах 0,43-0,54; сильними – від 0,55 і вище. Після цих зауважень будуємо схему парадигматичних зв'язків прикметників у мікросистемі "світлий" (див. схему 1). На схемі двома лініями зображено сильні зв'язки, однією лінією – слабкі, а пунктиром – дуже слабкі зв'язки (менше 0,43). Останній тип зв'язку потрібний для того, щоб показати місце прикметників *clear i luminous* у досліджуваній мікросистемі. Ці прикметники пов'язані лише слабкими зв'язками з лексемами *bright i pastel*.

Зі схеми 1 видно, що всередині мікросистеми *light* існує декілька субструктур, об'єднаних тіснішими зв'язками. Одна з цих субструктур складається з прикметників *light – bright – pale*. Табл. 1 вказує на те, що спільними контекстуальними підкласами для цих прикметників виступають, передусім, 19, 1 і 11 (див. вище). Наприклад:

His moist light-blue faintly pinkish flickered anxiously between their dry layers of wrinkles [6: 91]. – Його світло-блакитні, злегка почервонілі від сліз очі, схвильовано поблискували поміж сухих, зморшкуватих повік.

He said he would like to see me in bright colours... [7: 27]. – Він сказав, що хотів би побачити мене в яскравих кольорах.

They were unexceptionably large and laundered and of linen, but they were also pale pink [8: 16]. – Вони були надзвичайно великими, випраними та полотняними, але до того ж і світло-рожевими.

Her limp, light hair dangled from her small head in draggled rats'-tails [9: 69]. – Її м'яке, світле волосся звисало з маленької голови, неначе брудні цурячі хвости.

But they went on singing at me, their bright eyes, moist with laughter, fixed upon me... [6: 179]. – Вони продовжували співати мені, пильно дивлячись на мене блискучими очима, що сльозились від сміху.

Her skin was pale and her hair was black and her thoughts were Briony's thoughts [10: 9]. – Шкіра її була блідою, волосся темним, а думки її були думками Браяні.

The snow was still falling and the flakes were light against the darkening sky [11: 114]. – Сніг все ще йшов і світлі сніжинки ставали помітнішими на тлі вечірнього неба.

There was a bright moon playing over the sea off in the distance... [12: 118]. – Здалека, над морем мерехтів яскравий місяць.

And above the river, in the pale sky, there are huge white clouds [13: 19]. – Величезні, білі хмари височили над річкою у темному небі.

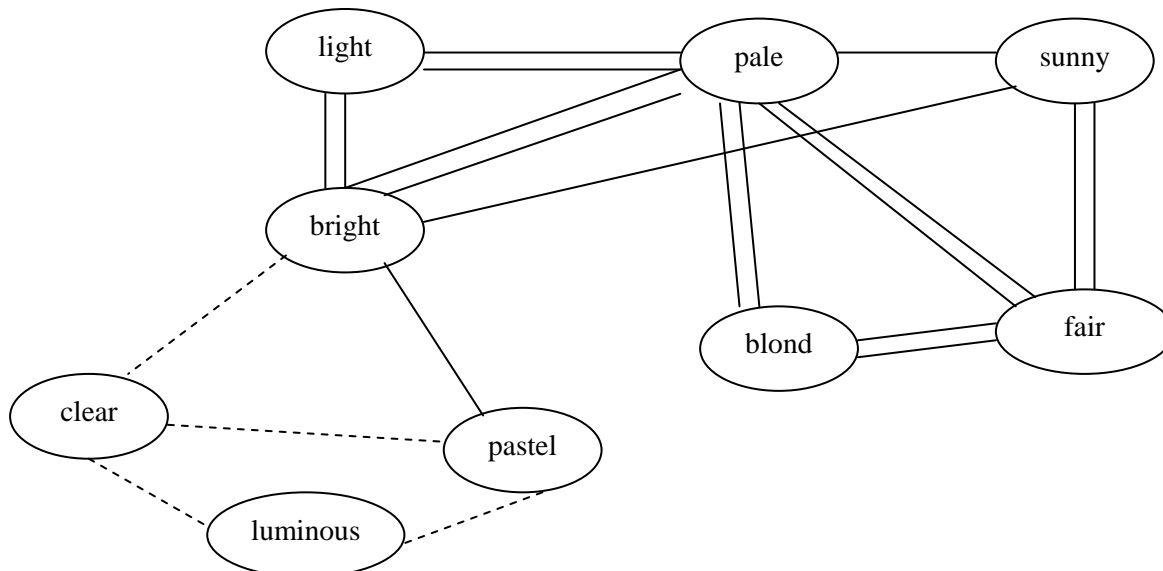

Схема 1. Парадигматичні зв'язки в лексичній мікросистемі "light"

Другу субструктуру формують прикметники *pale* – *blond* – *fair*, об'єднані спільною сполучуваністю з підкласом 1. Наприклад:

Her lips were pale and always cold... [6: 81]. – Губи її були блідими та завжди холодними...

Broad head, broad face, fair complexion, blond hair, blueish-grey eyes and this funny concave nose I have [9: 34]. – Велика голова, велике обличчя, світла шкіра, біляве волосся, сіро-блакитні очі і цей мій смішний ніс з горбинкою.

The man had a large fair moustache which he stroked nervously [14: 120]. – У чоловіка були пишні, світлі вуса, які він нервово погладжував.

На периферії мікросистеми розташовано прикметники *pastel*, *luminous* і *clear*. Належність перших двох слів до периферії не викликає сумнівів і зумовлена, перш за все, низькою частотою їхнього вживання. Щодо *clear*, то, хоча за своєю частотою він займає одне з центральних місць у досліджуваній мікросистемі (3-тє місце), проте вирізняється своєрідністю сполучуваності, що, відповідно, є причиною семантичних особливостей цього прикметника. Найбільшу подібність у сполученні *clear* фіксуємо з прикметниками *bright* (коефіцієнт $r = 0,32$), *pastel* ($r = 0,40$ і наближається до значущого) і *luminous* ($r = 0,28$). Загалом можна зробити висновок, що за своїми функціональними властивостями *clear*, *luminous* і *pastel* належать до периферії мікросистеми "light". Цей висновок збігається з даними, які одержано на основі компонентного аналізу тлумачних словників. За даними тлумачних словників, на основі яких інвентаризовано групу, ядро групи формують *light* і *bright*, *a pale*, *sunny*, *fair* і *blond* належать до лексем іншої сфери, які позначено як "центр". Зі схеми 1 видно, що статистичний (кореляційний) аналіз уточнює дані компонентного аналізу. "Ядро" і "центр" пов'язані між собою прикметником *pale*, у якого встановлено сильні зв'язки з "ядерними" та "центральними" лексичними одиницями.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновки теоретичного характеру. У дискусії про те, чим представлене значення слова – певним "образом" ("відображенням", "інформацією про позначувані словом предмети та явища зовнішньої дійсності") чи "потенційною сполучуваністю" ("відношенням знака до інших знаків по синтагматичній осі"), одержаний матеріал вказує на те, що в значенні слова поєднано обидва компоненти – денотативно-сигніфікативний і сполучувальний ("відношення між словами-знаками"). Установлення парадигматичних зв'язків на основі тлумачних словників базується, передусім, на виявленні спільного сигніфікативного компонента, а в основу

вивчення парадигматичних зв'язків за допомогою аналізу тексту покладено фіксацію спільної сполучуваності слів. Парадигму першого типу можна назвати системно-семантичною, тоді як парадигму другого типу – функціонально-семантичною. Сполучувальний і сигніфікативний компоненти слова тісно пов'язані один з одним, проте не збігаються цілком, адже *bright colour* означає не те саме, що *pale colour*. Але, зрештою, системно-семантичні та функціонально-семантичні властивості слова значною мірою збігаються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Kronasser H. Handbuch der Semasiologie : Kurze Einführung in die Geschichte. Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre / Heinz Kronasser. – Heidelberg : Winter, 1952. – 204 s.
2. Trier J. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes. Bd. 1. Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts / Jost Trier. – Heidelberg : Carl Winter, 1931. – 347 s.
3. Левицкий В. В. Семасиология / Левицкий В. В. – Винница : НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
4. Плотников Б. А. Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений / Плотников Б. А. ; [под ред. А. Е. Супруна]. – Мн. : Выш. школа, 1979. – 136 с.
5. Шайкевич А. Я. Дистрибутивно-статистический анализ в семантике / А. Я. Шайкевич // Принципы и методы семантических исследований : сб. статей / отв. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1976. – С. 353–378.
6. Murdoch I. The Sea, the Sea [Електронний ресурс] / Iris Murdoch. – Режим доступу : <http://www.truly-free.org>
7. Byatt A. S. The Matisse Stories [Електронний ресурс] / A. S. Byatt. – Режим доступу : <http://www.truly-free.org>
8. Kingsley A. The Old Devils [Електронний ресурс] / Amis Kingsley. – Режим доступу : <http://www.truly-free.org>.
9. Carter A. Nights at the Circus [Електронний ресурс] / Angela Carter. – Режим доступу : <http://www.truly-free.org>.
10. McEwan I. Atonement [Електронний ресурс] / Ian McEwan. – Режим доступу : <http://www.truly-free.org>.
11. Deighton L. Billion Dollar Brain [Електронний ресурс] / Len Deighton. – Режим доступу : <http://www.truly-free.org>.
12. Adams D. Dirk Gently's Holistic Detective Agency [Електронний ресурс] / Douglas Adams. – Режим доступу : <http://www.truly-free.org>.
13. Huxley A. Island [Електронний ресурс] / Aldous Huxley. – Режим доступу : <http://www.truly-free.org>.
14. Greene G. The Human Factor [Електронний ресурс] / Graham Greene. – Режим доступу : <http://www.truly-free.org>.

Матеріал надійшов до редакції 20.10. 2010 р.

Гладкоскок Л. Г. Парадигматические отношения в лексической микросистеме "светлый" в английском языке.

В статье исследуются парадигматические отношения прилагательных со значением "светлый" в английском языке на основе анализа текста. На силу парадигматических связей указывает показатель коэффициента корреляции. Результаты статистического эксперимента уточняют данные, полученные с помощью компонентного анализа словарных дефиниций исследуемой лексической микросистемы.

Hladkoskok L. G. Paradigmatic Relationships in the Lexical Microsystem "Light" in the English Language.

The article investigates the paradigmatic relationships of adjectives meaning "light" in the English language on the basis of the text analysis. The intensity of paradigmatic relationships is determined by the index of the coefficient of correlation. The results of the statistical experiment specify the data, received with the help of the component analysis on the basis of the dictionary definitions of the studied lexical microsystem.